

CRIMINAL THINKING STYLES OF JUVENILE DELINQUENTS

Magdalena RODE, Danuta RODE

Department of Clinical and Forensic Psychology, University of Silesia, Katowice, Poland

Abstract

The paper presents preliminary results of research devoted to criminal thinking styles of juveniles. The sample group consisted of juveniles referred to the Diagnostic-Consulting Family Centre by the court in order to determine the degree of demoralization. The aim of the research was to characterise profiles of criminal thinking styles with the use of the Polish version of the PICTS tool by Glenn D. Walters. Cluster and factor analysis were performed on the basis of which the reliability and validity of PICTS were estimated. These indicators turned out to have high values. Results of factor analysis revealed the occurrence of two so-called metafactors of criminal thinking styles. The first factor (metafactor) encompassed the following styles: sentimentality, cutoff, entitlement, power orientation. Due to this content, this factor was defined as defensive-aggressive thinking. The second factor (metafactor) encompassed the following styles: discontinuity, cognitive indolence, power orientation, mollification. The second factor was defined as passive-dependent thinking. The achieved research results correspond with Egan's and Bulten's research findings.

Key words

Criminal thinking styles; Juveniles; Criminality.

Received 5 February 2010; accepted 11 August 2010

1. Introduction

Contemporary criminality of juveniles is a very complex phenomenon not only with respect to dynamics and structure, but above all with respect to factors predisposing to criminal behaviours (compare Reckless [17], Kowalczyk-Jamnicka [6], Heidensohn [7]). A starting point for studies concerning criminality is often the idea that a key aim of social sciences is to study patterns manifested in social life and to attempt to present an explanation for these patterns [27]. This type of research task is realised through determination of, first, correlates of social behaviours in relation to theories explaining criminal behaviours, and, second, the so-called causal mechanism of these actions [27]. For this reason, creation of an aetiological picture of juvenile criminality requires increasingly penetrating and wider analyses of factors relating to the person

committing the unlawful act and situational factors relating to the life situation of the individual, as well as the situation in which the given crime was committed. Research should be orientated towards explanation of development of criminal behaviours and analysing of risk factors appearing from the earliest years of life until adulthood [1]. Analysis of empirical studies on determinants of criminal behaviours indicates that the role of cognitive schemes in the aetiology of these behaviours has only been studied to a very limited extent. The works of Samenow and Yochelson were precursors of studies in the field of cognitive schemes which determine criminal behaviours. According to their assumptions, sources of criminality should be sought in the style of thinking of an individual and his/her method of decision-making. Another researcher into schemes of thinking is Glenn D. Walters, who in his innovative monograph "The criminal lifestyle. Pat-

terns of serious criminal conduct” [19] presented theses on the criminal style of thinking. This author assumes that criminal behaviours are determined by three groups of factors: external conditions (environmental), decision-making processes and styles of criminal thinking.

2. Theoretical assumptions

As was indicated earlier, present research tendencies devoted to the aetiology of criminality are moving away from a traditional one-dimensional static model determining isolated variables acting on the basis of cause – effect (so-called short range theories). It is noticeable that contemporary studies are conducted in a dynamic model convention. An example of a theoretical research model of the aetiology of criminality which accepts the dialectical-synergetic approach to explaining and explained variables is a conception by Glenn D. Walters. He postulates that criminality is a consequence of the influence of three groups of variables: conditions, selection and cognitive system. The first two groups, co-influencing each other, form the third group, namely the human cognitive system. In relating these influences to criminality, Glenn D. Walters emphasises that a certain style of criminal thinking, which is a result of the interaction of the two groups mentioned above, develops to support and reinforce decisions concerning commission of crime [19]. It plays a key role in criminal initiation and in maintaining criminal behaviours. The cognitive system of an individual (namely criminal thinking) has been formed in such a way as to consolidate and justify irresponsible behaviour, interpersonal intrusiveness, self-indulgence and decision-making. It fulfils protective functions towards the self.

The specific way of thinking of persons breaking the law manifests itself in eight basic, separate, but interdependent patterns of thinking. Glenn D. Walters states that an unlawful act is a result of decisions undertaken by an individual in the context of certain situational circumstances. He assumes that selection is made via a cognitive channel, and so the decision of an individual is moderated through his/her cognitive system and the environmental conditions in which s/he exists. One may say that the conditions constitute the basis for the choice, and the choice paves the way for the forming of the cognitive system. The relation between these planes may be presented in the following sequence: conditions – choice – cognitive system. This means that the system of thinking develops because of exposure of the individual to early conditions and because of the qualitative category of early decisions that

are a consequence of the mentioned conditions. Selection and the cognitive system form an inseparable combination and constitute the basis for human behaviour (compare [19]). Such assumptions are linked to a theorem stating that any change in behaviour must be preceded by a cognitive change.

Glenn D. Walters distinguished eight specific styles of thinking, which characterise persons undertaking criminal actions. These are:

1. mollification – minimising of own responsibility;
2. cutoff – distancing from responsibility;
3. entitlement;
4. power orientation – orientation towards own power;
5. sentimentality – emotional infantilism;
6. superoptimism;
7. cognitive indolence – passiveness, cognitive resourcelessness;
8. discontinuity.

A given style of thinking (according to Walters) becomes a predictor of behaviour; however, behaviour can moderate thinking; it may shape the content of an individual's thinking.

3. Aim of the study, research method

Results presented in the article are a part of a study conducted within the framework of a project financed by the Ministry of Science and Higher Education titled “Psychosocial and personality determinants of styles of criminal thinking”. A starting point for studies conducted within the research project was the assumption that criminal behaviour – which is social activity – is ultimately the result of:

1. the perception of available alternatives of behaviour in specific circumstances and the process of selection;
2. the influences of the broader and narrower social environment on the forming of individual, personal characteristics of a person and her/his experiences (compare [8]).

The main aim of the presented results of studies was to depict the procedure of adaptation of a tool examining profiles of styles of criminal thinking (Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles, PICTS) by Glenn D. Walters and to present profiles of styles of thinking of juveniles (girls and boys). Approval for adaptation of the test and for using it in a study was obtained by one of the authors of the present article in November 2007. 82 respondents took part in the adaptation procedure (61 boys, 21 girls) – students in vocational schools located in Silesia.

114 persons – 65 boys and 49 girls – participated in the actual research (i.e. conducted within the research project). The research group was made up of juveniles – girls and boys – who had been referred by a court order to a Diagnostic-Consulting Family Centre for the purposes of drawing up a psychological report on the degree of demoralisation. The juveniles' guardians also participated in the research. A verifying criterion qualifying a juvenile for the study was commission of an unlawful act. The study started in November 2008 and ended in August 2009.

Selection of the research group was justified by the fact that these persons had not served time in a reformatory earlier. Their pattern of thinking had not been distorted by the whole set of factors which may influence a person in this type of institution. Thanks to this, a profile of thinking which had been shaped in the natural environment of an individual was diagnosed.

4. Results of research

4.1. Procedure of cultural adaptation of the PICTS test by Glenn D. Walters

The original version of the PICTS inventory, i.e. in English, is constructed from 80 items referring to 8 specific ways of thinking. The test encompasses 8 scales corresponding to the styles of thinking mentioned earlier. Apart from the scales of so-called styles of thinking, it is also made up of factor scales: Problem Avoidance scale, Denial of Harm scale, Self-Assertion scale and Interpersonal Hostility scale.

The PICTS inventory was subjected to a cultural and semantic adaptation procedure with special emphasis on phraseological aspects. The cultural adaptation procedure was based on a model proposed by Elżbieta Hornowska and Władysław Paluchowski [10]. Adaptation for the needs of the current research encompassed analysis of the theoretical construct, the process of translation together with a review of the accuracy of the translation as well as checking of the accuracy and reliability of the final version. In the present paper, an etic (universalistic) perspective was adopted, i.e. it was assumed that the conception created in the United States may be used in a reasonable and comparable way in Poland.

Because of the adopted perspective, at the very beginning, the conception of criminal styles of thinking was assessed, mainly in terms of similarity, usefulness and its verifiability in Polish or even European conditions. As was mentioned before, this theory arose in America. It is known that society in the USA is ex-

remely heterogeneous not only in the terms of race, but also in terms of cultural and religious mentality. Thus the inventory was designed and able to fulfil defined diagnostic and research tasks in the USA, but in relation to Polish conditions, it was possible that it could turn out to be useless. Hence, before beginning adaptation of the test, the following question had first to be answered: what kind of cultural differences can one observe in the content of the inventory items? Because the discussed tool examines profiles of criminal styles of thinking, it was judged that items (or scales) describing them may be deemed as relatively equivalent from the semantic point of view, because development of the cognitive system, including thinking, is relatively universal for individuals. This was confirmed by a team of competent judges (evaluators) made up of psychologists dealing with juvenile and adult criminality.

To linguistically adapt the inventory to Polish cultural conditions, interpretation was chosen as a strategy of linguistic adaptation. This type of adaptation was chosen because it, enables introduction of necessary modifications to a translation of the final pool of original items (the cultural specificity of the original may cause non-equivalency of the test). Our method of interpretation was based on the assumption that both constructs and behaviours are culturally universal, but terms used in a given culture to describe a behaviour are not universal. Hence one should suggest such a linguistic or logical modification of an item as to make it a stimulus that is functionally similar to the original.

According to arguments by E. Hornowska and W. Paluchowski [10, p. 174], “the essence of the interpretation of a psychological tool is not so much a faithful linguistic reproduction as (conveying the) psychological meaning (including: theoretical) of the specific nature of the measured characteristic”. So the fundamental aim of translation work is not a literal translation of the content of statements from English to Polish, but the “transfer of a network of concepts”. Due to a lack of access to psychologists who were also English language philologists or who had stayed in the USA for some period of time, a PhD student and three independent English language philologists took part in this procedure, who then jointly prepared a final – experimental version, composed of 80 statements (original version has 80 statements). A strategy of multiple translations (interpretations) was used. A simplification for interpreters was the fact that items making up basic scales of criminal thinking (eight scales) were not a simultaneous indicator of several theoretical constructs, i.e. one statement was an indicator of only one

scale. The next step was a pilot study to determine parameters of validity and reliability of the tool. The research group consisted of 82 persons. They were persons residing in a reformatory and vocational schools students.

In the procedure of adaptation of the test, correlations for all test items describing 8 styles of thinking were determined. Dependencies of particular items were presented in an intercorrelation matrix. Cluster analysis was used to single out and (or) verify which scale is formed by a given item. The used analysis is called statistical analysis of mean intergroup relations. It aims to create clusters with minimum internal (intra) diversity, and at the same time particular clusters should be as diverse from each other (inter) as possible. The advantage of this type of analysis is that it leads to disclosure of the structure of variables in terms of the mathematically defined similarity between them, at the same time providing information on the location of a specific variable (in this procedure – location of an item) in the structure. The results of cluster analysis were graphically presented in the form of a dendrogram. At first, analysis of the dendrogram showed that 4 items had not been included in scales which – according to Glenn D. Walters's assumptions – should comprise them. Hence an analysis of these items from the semantic point of view was conducted, and afterwards their content was adapted to appropriate scales.

Cluster analysis isolated 8 clusters, corresponding to styles of thinking scales. The validity and reliability of the test were calculated. Validity coefficients of particular scales are presented in Table I. The reliability of the tool was calculated using the α -Cronbach coefficient and checked with the Guttman split-half method. Table II presents values of the reliability of the tool. The next step was naming of particular scales. Table III presents detailed characteristics of scales of the Polish version of the PICTS (The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles) with presented original names of scales and examples of statements which were included in the inventory. High values of the test goodness allowed us to use the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles in final research conducted on a research group consisting of 114 juveniles.

4.2. Profiles of criminal thinking styles in examined juveniles

Because of the specificity of content of criminal thinking styles, it was assumed that some of them may correlate with each other, and others exclude each other, creating a specific structure. To check if there

TABLE I. VALIDITY OF PICTS SCALES

Scale	Validity
Mollification	0.765
Cutoff	0.695
Entitlement	0.678
Sentimentality	0.810
Superoptimism	0.720
Cognitive indolence	0.648
Discontinuity	0.829
Power orientation	0.658

Source: prepared by the authors within the framework of the scientific programme "Personality and psychosocial determinants of juveniles' criminal style of thinking" realised under the supervision of Prof. Jan Stanik.

TABLE II. RELIABILITY OF EIGHT PICTS SCALES

Scale	Reliability
Mollification	0.869
Cutoff	0.767
Entitlement	0.643
Power orientation	0.863
Sentimentality	0.768
Superoptimism	0.772
Cognitive indolence	0.764
Discontinuity	0.823

are general regularities shaping connections between styles of criminal thinking and also because of the arrangement and classification of 8 styles of thinking, exploratory factor analysis was used. Furthermore, this technique enables us to reduce the number of variables, which later facilitates (scientific) interpretation. Apart from redundant functions, it enables verification of formulated hypotheses concerning regularities shaping relations between variables, and also the construction of "causative-descriptive" models reflecting relations between endogenic variables and the set of mutually independent variables and determination of the meaning which should be assigned to particular variables and factors during analyses (compare [29]).

To isolate several factors – metafactors, reduced principal components analysis was used. Axes of factors were rotated orthogonally to a simple structure. Varimax rotation with Kaiser normalization was used.

TABLE III. DESCRIPTIONS OF THE PICTS SCALES

Scale	Description	Exemplary statements
Mollification	A tendency to shift the responsibility for committed unlawful acts onto external factors (e.g. education, poverty etc.). An individual perceives own behaviour as a result of the influence of externalisation factors. Such a method of perception of oneself – and especially own behaviour – and others lets a person avoid a feeling of being responsible for own actions.	I find myself blaming society and external circumstances for the problems I have had in life. I have found myself blaming the victims of some of my crimes by saying things like “they deserved what they got” or “they should have known better.”
Cutoff	Cutting off from responsibility indicates demonstration of minimal emotional control and high reactivity. It is a tendency for impulsivity, as well as to use any thinking strategies which diminish or eliminate resistance to commit a crime. A lack of inhibition.	When pressured by life’s problems I have said “the hell with it” and followed this up by using drugs or engaging in crime. I tend to push problems to the side rather than dealing with them.
Entitlement	Indicates a conviction of being a special person, with appropriate privileges, having a right to ownership and taking advantage of pleasures in life. Such a way of own perception (attitude towards oneself) is supposed to give an individual a right to use violence and break the law. It is composed of 3 basic elements: feeling of right to ownership, feeling of being special, unrecognizability.	The way I look at it, I’ve paid my dues and am therefore justified in taking what I want. I will allow nothing to get in the way of me getting what I want.
Power orientation	Orientation towards own power defines tendencies to control the whole environment, and especially other people, often with the use of acts of aggression. A person demonstrating this style of thinking expects that everything should go according to his/her wishes. At a moment of frustration, s/he easily comes into conflicts with others. S/he is characterised by tense social relationships. Orientation towards power is composed of two basic elements: power thrust, zero state (compare Walters [27], Samenow, Yochelson, [28]). Together those elements are at opposite poles of a continuum, at the end of which is “orientation towards power”. Zero state means a feeling of being a worthless person because of a lack of control over the environment. Power thrust is often an answer to a feeling of being in a zero state. A fundamental characteristic of power thrust is elevating one’s own value above others to demonstrate one’s own superiority, predominance. Another component is an energetic element, which has self-propelling characteristics.	One of the first things I consider in sizing up another person is whether they look strong or weak. When not in control of a situation I feel weak and helpless and experience a desire to exert power over others.
Sentimentality	Emotional infantilism indicates a belief of a person, that his/her good deeds, behaviours compensate for harm caused to other people. It is a form of justification, rationalisation of own behaviours. This way of thinking is a source of positive feelings about oneself. On the one hand, a person breaks the rules, on the other, s/he presents him/herself as a good, righteous person. Sentimentality is composed of a component of egocentrism and an orientation towards achieving positive emotions.	I can honestly say that the welfare of my victims was something I took into account when I committed my crimes. As I look back on it now, I was a pretty good guy even though I was involved in crime.

TABLE III. DESCRIPTIONS OF THE PICTS SCALES (cont.)

Scale	Description	Exemplary statements
Superoptimism	It is an inadequate assessment of own skills, abilities to achieve specific goals (compare [28] in: Walters [19]). It is a belief concerning own impunity. A person thinks that s/he will avoid any negative consequences of own behaviour (e.g. conviction, arrest, death, injury). Such a way of perceiving oneself stems from own experiences – despite a wide spectrum of committed unlawful acts the person becomes convinced s/he will not be caught. The person assumes that maybe someday s/he will be caught, but optimistically convinces her/himself that it surely will not happen this time. The behaviour of the individual is determined by his/her wishes, and not by real circumstances. Persons are unable to postpone gratification. They act impulsively, not paying attention and not assessing external circumstances objectively.	There is nothing I can't do if I try hard enough. Nobody before or after can do it better than me because I am stronger, smarter, or slicker than most people.
Cognitive indolence	Cognitive indolence means a tendency to search for the easiest solution to an issue; a person is characterised as irresponsible, cognitively indolent, poorly motivated, taking the path of least resistance. This style manifests in many different ways, but is best observable during a conversation. Cognitive indolence is enhanced at a moment when a person avoids responsibility for own behaviour. This style is the main obstacle to stable changes in irrational and irresponsible thinking, because it encourages laziness and cognitive idleness.	I am uncritical of my thoughts and ideas to the point that I ignore the problems and difficulties associated with these plans until it is too late. If there is a short-cut or easy way around something I will find it.
Discontinuity	Indicates a lack of consistency between planned actions and real activities. Persons have a tendency to not fulfil obligations and not finish cases which they are supposed to execute. It defines a lack of perseverance and consistency in acting. In the sphere of meaning of this style there is also "marking out unrealistic goals". This style hampers appropriate solving of problems, tasks, because it causes an individual to concentrate on unimportant elements of situation at the expense of important aspects. Moreover it disturbs an individual's ability to achieve planned aims, the person cannot concentrate on realisation of one thing, activity or task.	Even though I may start out with the best of intentions I have trouble remaining focused and staying "on track." I have trouble following through on good initial intentions.

One of the stages of factor analysis was determination of the *KMO* measure (Kaiser criterion) of sampling adequacy. In the present study, the value of *KMO* is equal to 0.804, which allows us to assess that factor analysis is useful in a given moment. The next step was determination of the number of factors which should be created to reduce the number of variables, without losing too much information and avoiding information noise. In the present analysis, the graph from Cattell's scree test was used.

Analysis of the scree graph shows that one should leave only two factors. From the third factor, the gradi-

ent of the graph is minimal – this means that there is a risk of information noise. Only two factors have an own value higher than one (Kaiser criterion). This means that the 8 styles of thinking can be divided among 2 meta-variables. The two considered factors explain 94.9% of the initial variance of variables (relatively high), which is presented in Table IV. Table V presents the reliability of both factors.

TABLE IV. VARIANCE

	Eigen- value	Total variance [%]	Cumulative eigenvalue	Cumulative variance [%]
1	4.712	58.901	4.712	58.901
2	2.881	36.008	7.593	94.909
3	0.188	2.344	7.780	97.253
4	0.113	1.409	7.893	98.662

Significant loadings in bold.

TABLE V. RELIABILITY FOR 2 FACTORS

	Mean	N	SD	-Cronbach
Factor 1	25.1754	114	9.40838	0.944958
Factor 2	22.0526	114	8.64936	0.925

Both factors are characterised by a high reliability. In the annexe, there are two tables presenting values of reliability for each factor after removing some of the scales. If the following scales were removed: Entitlement and Superoptimism from the first factor, then reliability would grow, but only slightly (respectively: 0.950 and 0.948). Because of the insignificant improvement of reliability, these scales were not removed. A similar dependence is present in the case of the second factor. If the Power Orientation style of thinking was removed, then reliability would grow, but only slightly (from 0.925 to 0.948). This scale was not removed either.

Factor analysis conducted on results obtained by a group of 114 juveniles indicates the existence of a two-factor structure of criminal thinking (compare Table VI). Concentrating at a given moment on identification and interpretation of factorial structure, one should take into consideration the values of particular scales (styles of thinking), which are obtained within a given factor. In other words, we are now talking about the so called "purity of measurement", i.e. determining within which factor a scale obtains a high loading, and within which – a low one. The next step was determining the degree of saturation of a scale by a given factor. It is assumed that the value of the loading should be higher than 0.5. Table VI presents the final stage of separation of factors.

Analysis of data in Table VI allows us to state that all styles of thinking meet criteria of purity and degree of saturation with a selected factor. One of the factors – mollification in metafactor 1 – has a value of 0.559, and in another metafactor its value is 0.817. For this

reason, it will be taken into account not only in the second factor (with which it is significantly more highly correlated) but also in the first one.

TABLE VI. FACTOR ANALYSIS OF THE EIGHT PICTS CRIMINAL THINKING SUBSCALES. NORMALISED VARIMAX ROTATION

Scale	Factor 1	Factor 2
Mollification	0.559	0.817
Cutoff	0.968	0.227
Entitlement	0.919	-0.349
Power orientation	0.316	-0.929
Sentimentality	-0.960	-0.214
Superoptimism	-0.899	-0.251
Cognitive indolence	0.230	0.930
Discontinuity	0.191	0.949
Final value	4.015	3.578
Share	0.502	0.447

Significant loadings in bold.

Within the first factor are the following styles of thinking: mollification, sentimentality, cutoff, entitlement and superoptimism. Values of factors should be treated as correlation coefficients with a given metafeature, which means that cutoff and entitlement styles are positively correlated with the metafeature, whereas sentimentality and superoptimism are negatively correlated.

The second factor embraces four styles of thinking: discontinuity, cognitive indolence, power orientation and mollification. Mollification, cognitive indolence and discontinuity are positively correlated with the second factor, and power orientation – negatively.

On the basis of content analysis of the obtained results, one may say that each factor has a certain configuration of co-occurring styles of criminal thinking, which may be characterised in a given group of juveniles in the way described below.

Because of the content specificity of factor 1, one may define it as defensive-aggressive thinking. The cutoff style of thinking (0.968) is most strongly correlated with this factor. Sentimentality correlates equally strongly (-0.960), but this correlation is negative. Entitlement (0.919) and superoptimism (-0.899) occupy the next positions in terms of strength of correlation with the discussed metastyle of thinking. Mollification is also within the scope of the discussed metastyle (0.559), and furthermore correlates with the other

metastyle (0.817). This pattern of thinking reflects a need for control over the environment, being authoritarian and a low degree of social adaptation.

Defensive-aggressive thinking is characterised by a tendency to avoid or ignore any inhibiting factors which restrain one from committing a crime. We are referring here to such factors as fears, anxieties, being afraid of consequences of actions, awareness of hurting another person or responsibility for own behaviour (compare [25]). These types of factors are quickly neutralised by initiation of thinking automatism, i.e. cutoff. The mentioned automatisms arise in a moment of growth of anger and they drop equally quickly. This factor of defensive-aggressive thinking mainly fulfils an auxiliary function, supporting the rightness (justice) of the undertaken decision concerning contravening social roles (compare [26]).

Eliminating any resistance is one of the properties of defensive-aggressive thinking. Another factor (entitlement) included within this metastyle shapes thinking strategies that emphasise a conviction that one can demonstrate behaviours other than those that are obligatory for all members of society on the basis of the law or morality. Such a cognitive limitation results from a conviction that a given person was mistreated by society (including parents) and fate, so his/her behaviour is right and justified.

Being convinced of disadvantageous life circumstances activates in a person a sense of being exceptional and individual, which supports antisocial behaviours even more. This type of thinking has the nature of a primary, *Ego-oriented* (egocentric) cognitive distortion. Thinking strategies of a claiming nature overtly indicate retardations in moral development of a person, which determine the way of perception of the self and of the environment (compare [7, 8]). Shallowness of moral development refers to a process of justifying actions and defining reasons for own behaviour. Entitlement is similar in its mechanism to “an eye for an eye” type strategies, which are typical for lower development stages of a moral system.

Negatively correlated sentimentality determines initiation of thinking strategies justifying an individual's behaviour and facilitating undertaking of asocial and antisocial actions. This style of thinking plays the role of a secondary cognitive distortion, whose task is to protect primary distortions. Strategies of justification of own behaviour do not, however, assume a form that is characteristic for sentimentality – a person does not refer to (invoke) a so-called higher purpose (e.g. helping somebody) in the course of own behaviour, and does not rationalise own behaviour in order to evoke positive feelings in him/herself. S/he does not need

such a procedure because s/he is focused on him/herself (entitlement) and has a positive self-esteem. Because of the egoistic attitude, s/he does not need to present him/herself to others in a better way.

Superoptimism, being another factor negatively correlated with this metastyle – just like sentimentality – confirms that the dominating characteristic of the defensive-aggressive thinking is entitlement and cutoff. The person is aware of their own worth and above all puts their own good first. The person perceives others and the whole environment as a source of evil and injustice. Because of such a picture of the self and the environment, the individual has no inclination to start thinking strategies which would confirm the rightness of the undertaken decision. She/he does not have to repeat to him/herself that s/he is unique and has skills. S/he consolidates his/her feeling of being unpunishable.

The cognitive mechanism which is used both in defensive-aggressive and in passive-dependent thinking, which fulfils the role of protecting the picture of self (especially against emotional states that are a consequence of the person's actions) is mollification. It is also treated as a stable and efficient mechanism of coping. Within defensive-aggressive thinking, there are elements of mollification, but the strength of correlation is not as considerable as it is in passive-dependent thinking. This most probably results from quite strong egoistic (egocentric) orientation and from positive self-esteem, thanks to which there is no need for additional protective patterns of self. In such conditions, according to Paciello [4], cognitive distortions emphasizing an attitude oriented towards own self are mainly active. One should also remember that mollification characterised by shifting responsibility onto external circumstances and justifying own behaviour is a consequence of the belief that one possesses numerous rights and privileges, i.e. characteristics of the entitlement style of thinking.

A similar function is fulfilled by cutoff. However, one cannot unambiguously define it as secondary cognitive distortion. According to the authors, the fundamental task of cutoff is to neutralise or at least reduce any inhibitors of acting, e.g. feeling of fear or anxiety. Through this style of thinking a person concentrates exclusively on the goal which s/he intended to achieve. Lack of cutoff in this constellation of thinking patterns could cause a disturbance of balance in the picture of self. The individual at this moment protects her/himself from schemes of self which exclude each other: a strong and privileged individual and a person that feels fear and anxiety. The described thinking automatisms are unconscious, but Valdesolo et al. [18]

mention that the neutralisation processes also require conscious processes.

Factor 2 can be defined as passive-dependent thinking because of emphasised neurotic tendencies and manifestations of poor emotional control. This thinking is characterised by a tendency to a lack of consequence and a tendency to a feeling of lack of responsibility for own behaviour. The cause of this is mollification and discontinuity, which are components of passive-dependent thinking. Mollification is characterised by activation of numerous techniques of neutralisation – above all, it is denial of responsibility and generating of numerous explanations of behaviour in order to minimise guilt. In this way, an individual shifts responsibility for own behaviour onto external circumstances, not connected with the individual. S/he perceives her/himself as a person whose behaviour is a result of the influence of externalisation factors. Such a tendency demonstrates the outer containment of these individuals. This conclusion is confirmed by results of studies by Henderson and Hewstone [9], who showed that persons committing crimes had a tendency to localise reasons for own behaviours in situational factors. Such a tendency is a manifestation of so-called defensive attribution of responsibility. Activating it is aimed at protection of the cognitive network of the individual and softening of manifestations of emotional coping with a situation and their consequences. An individual, avoiding responsibility through activation of mollification does not disturb the picture of the self, and the system remains in equilibrium. It is worth adding that mollification plays the role of secondary cognitive distortion, which reduces a tension resulting from empathy and inconsequence of an individual. Apart from this s/he may still be self-oriented and preserve an image of self together with own self-esteem, self-assessment and self-acceptance [8].

Discontinuity, another style that is within the sphere of passive-dependent thinking, indicates tendencies to not finish undertaken actions or decisions – anything which is remote in time. Such a person, despite setting future goals, does not achieve the intended effects. This also results from an inability to foresee the course of events. The individual does not have enough control over her/himself to fully realise an aim and has anticipation deficits. As a consequence, this leads to a lack of responsibility in behaviour. Realisation of far-reaching plans requires a person to have persistence, awareness of the importance of a given aim and psychological maturity, which results from a well-integrated structure of the self and an appropriate equilibrium between constructional levels of cognitive representation of the environment. If these conditions are not

met, they activate defensive mechanisms, which, together with constructional errors, result in discontinuity of actions. Lack of persistence is connected with a tendency to not focus attention for a longer period of time on a given element. This attests to quick distraction of attention and shifting it to other factors. The specificity of this style of thinking may also result from not obtaining information from the environment confirming the rightness (justness) of actions. This would also explain difficulties in sustaining control over own behaviours (compare [11, 19, 22]). The tendencies described above are a result of an inability to internally reorganise structure under the influence of informational discrepancies coming from the external environment, and the result of this is a constant aspiration to changes in the environment. In further research, one should examine the issue of self-esteem. An inability to finish initiated actions may be a result of a negative assessment of one's own possibilities, which in turn implies an inability to cope in difficult situations (e.g. in a situation of challenge, based on typology of difficult situations by T. Tomaszewski) and withdrawing from them. A manifestation of passive-dependent thinking is not fulfilling commitments and not finishing things. This property results from a style of criminal thinking – discontinuity. “Setting unrealistic goals” also lies within the semantic area of this metastyle. An individual is not able to correctly solve a problem or realise an aim because of a generalised anxiety, lowered tolerance of frustration and emotional instability.

Discontinuity is strongly correlated with another style that lies within the range of the discussed thinking, namely, cognitive indolence. Co-occurrence of these cognitive distortions implies a lack of responsibility in behaviour. One may assume that both discontinuity and cognitive indolence are primary cognitive distortions, which result from incorrect constructions of representations of reality. Cognitive indolence does not attest to mental disability; it is rather a result or manifestation of a low degree of moral and personality development. An individual is not able to relate critically to set goals. In connection with discontinuity, any intended actions end in failure. Taking into account the characteristics of this pattern of thinking, one may suppose that the activity of an individual may to a considerable extent be dependent on situational circumstances or may be engendered by an emotional state. This means that a person might develop, through classical and instrumental conditioning, cognitive structures including a socialised sensory component, defined by Kofta [12, p. 136] as “a stimulus configuration partially acquired during socialisation, arousing

TABLE VII. FACTOR ANALYSIS OF PICTS

Variable	Factor 1	Factor 2	Factor 1	Factor 2	Factor 1	Factor 2	Factor 1	Factor 2
Mollification	-0.47	0.44	0.76	Ni	Bd	0.68	Ni	>0.50
Cutoff	0.89	0.19	0.88	Ni	0.82	Ni	>0.50	Ni
Entitlement	-0.24	0.77	0.84	Ni	Ni	0.70	Ni	>0.50
Power orientation	0.14	0.63	0.82	Ni	0.51	Ni	>0.50	>0.50
Sentimentality	-0.73	-0.62	0.58	Ni	Ni	0.80	Ni	>0.50
Superoptimism	-0.54	0.35	0.80	Ni	0.54	Ni	Ni	>0.50
Cognitive indolence	0.87	-0.08	0.77	Ni	0.80	Ni	Ni	Ni
Discontinuity	0.91	-0.11	0.85	Ni	0.85	Ni	>0.50	Ni

Ni – no information. Source: Vincent Egan [5], Palmer [15, 16], Bulten [3].

TABLE VIII. RESULTS OF FACTOR ANALYSIS

Factor	Eigen-value	Percent variance explained	Number of items with Factor Loadings > 0.40							
			Cf	Df	Mo	Co	En	Po	Sn	So
1	14.35	16.8	1	0	0	7	0	0	0	0
2	4.22	4.1	1	2	0	1	1	1	0	0
3	3.13	2.7	0	0	3	1	3	0	0	0
4	2.71	2.3	0	0	1	0	0	0	0	2

Cf – confusion, Df – defensiveness, Mo – mollification, Co – cut-off, En – entitlement, Po – power orientation, Sn – sentimentality, So – superoptimism. Source: [20].

a given emotion or urge” and motor component, defined as “an acquired way of behaviour, serving in the expression or reduction of experienced emotional and motivational tension”. A consequence of cognitive indolence may be impulsive acting, resulting in undertaking a rapid, ill-considered decision or setting oneself unrealistic aims. An inability to critically assess the situation is emphasised here. One has to add that any task-oriented situations which require that a decision be made concerning the possibility of solving them are characterised by a low degree of organisation, which may result in not realising them. The cause of such a state of affairs is co-occurrence of the two above mentioned cognitive distortions, namely cognitive indolence and discontinuity. An individual sets aims which are difficult to realise. Weak anticipation abilities and interpretational diversity of inflowing information are obstacles to achieving those aims. This results in accidental and chaotic reactive behaviour [11].

Passive-dependent thinking is not focused on manifesting strength and control over the environment. This is indicated by the negatively correlated factor – power orientation. The person’s behaviour does not indicate a need to manifest his/her superiority over the environment.

Summarising the characteristics of this thinking, one may say that an individual because of his/her own neurotic features has developed such a pattern of thinking which protects him/her from situations in which s/he would be obliged to demonstrate something or achieve something. S/he tends to choose a strategy of withdrawal rather than a fight. This factor also includes power orientation within itself (but correlates negatively with this factor). This confirms the supposition that such persons choose a strategy of avoidance and not attack.

Unfortunately, because of a lack of studies in Poland devoted to the discussed issues, the presented results and conclusions drawn from them were not

compared with other Polish reports. As was already mentioned, similar research is being carried out in a few European and American centres. Research on styles of criminal thinking has been undertaken in Europe in only two scientific centres: in Great Britain and in the Netherlands. In Great Britain, this area has been studied at the University of Leicester in cooperation with the University of Plymouth. The latter centre was represented by two separate teams: one of them was chaired by Vincent Egan, the other by Emma Palmer and Clive Hollin. In the Netherlands, research on styles of criminal thinking has been conducted by Erik Bulten, Henk Nijman and Cees van der Staak representing Radboud University in Nijmegen. Hence results of factor analysis in the present research were compared with results of studies conducted by those researchers. In the USA, the author of the concept, Glenn D. Walters, is researching this issue. Glenn D. Walters has conducted numerous researches and statistical analyses of PICTS tool. The results of his studies have become an external (comparative) criterion of verification of PICTS in other English-speaking countries.

For the purposes of clarity, results of factor analyses conducted by Egan, Palmer and Bulten are presented in Table VII. In turn, results of factor analysis conducted by G. D. Walters, because of the greater number of conducted analyses, are presented separately in Table VIII.

Researches devoted to the issue of criminal thinking during which a whole series of factor analyses were used¹ exhibited a considerable variety of structure of this variable. On the basis of results obtained by Egan, Palmer and Bulten, one may accept an eight-, four-, two-, and one-factor model of criminal thinking structure.

Let us now look at results of studies by particular researchers who use the tool for analysing criminal thinking. Such considerable diversity of results is surely an outcome of heterogeneous research groups.

While developing the PICTS tool, Walters [20, 23], using various methods of factor analysis, came to the following conclusion: criminal thinking embraces four main factors or eight factors. The applied factor analysis with orthogonal rotation indicated a four-factor structure of thinking. Cutoff, cognitive indolence and discontinuity are within a factor defined as problem avoidance. The second factor was defined as interpersonal hostility. Mollification, entitlement and super-optimism strongly correlate with a third factor, namely

self-assertion/deception. Items forming the sentimentality scale are statistically significantly related with a fourth factor defined by Walters [20, 23] as denial of harm. Factor analysis conducted by Egan [5] at the very beginning identified only one factor responsible for 58.8% of total variance. Results of Egan's studies obtained during factor analysis (with Varimax rotation) indicate two main components of criminal thinking, accounting for 65.6% of variance. The first factor encompassed cognitive indolence, cutoff, discontinuity, mollification, sentimentality and superoptimism. The set of these scales makes up a factor representing so-called thoughtlessness, irresponsibility, lack of reflection in thinking with regard to the meaning of feelings and attitudes towards criminal behaviour. Furthermore, research reports by this author indicate significant correlations between this type of thinking and personality features, such as high neuroticism, low tendency to compromise and high sensation-seeking. A second factor (defined as wilful choice) is composed of the following scales: entitlement, mollification, power orientation and sentimentality. This factor represents an active process of justification (rationalisation) of criminal behaviour, which is characterised – in contrast to the first factor – by intentionality. It is considerably related to attention deficit (compare Egan [5]). As Walters [24] reports, results of factor analysis conducted by Egan and Walters indicate the similarity of the first factor, i.e. thoughtlessness, to the factor of problem avoidance. In turn, Egan's second factor corresponds to the content of the third factor defined by Walters as self-confirmation.

The two-factor model of the structure of criminal thinking was confirmed in studies by Palmer and Hollin [16] conducted on a group of persons aged 18–21. These authors emphasised the similarity of the first factor, characterising weak abilities of logical thinking (reasoning) to the factor defined by Egan as illogical thinking. There were also similarities between the remaining factors reflecting tendencies to justify criminal behaviours.

Another group in the research project by Palmer and Hollin was made up of adult persons. Respondents from each group had served sentences in prison. Different results for structure of thinking (number of factors) were obtained in research on a group of adult criminals. One factor was singled out during factor analysis. Similar results were obtained by Bulten. In order to determine the PICTS structure, he used principal components analysis with Varimax rotation. He also obtained two factors. One of them was responsible for 53.2% of variance, the other for 12.6%. The first factor was composed of the following scales: cut-

¹ Walters [20, 23] used EFA, SEM, CFA; Egan et al. [5] used factor analysis of principal components; Palmer et al. [15, 16] used factor analysis of principal components (PCA).

off, discontinuity, cognitive indolence, power orientation. The value of the loading within this factor was higher than 0.5. The second component was made up of the following scales: entitlement, power orientation, mollification, superoptimism and sentimentality. The first thinking metastyle represents inadequate thinking strategies constituting a process that is conducive to criminal behaviours. The second factor is thinking oriented mostly towards a process of justification of own behaviour. The obtained results cannot entirely be the basis for determination of structure of criminal thinking due to the specificity of the research group – it was made up of persons treated at psychiatric wards.

When all models of factor analysis are compared to the one obtained in the present research, significant diversity between them is noticeable both in terms of the number of identified factors and in terms of scales constituting particular factors. One may speak only of similarity of thinking structure with regard to the number of constituent factors. The model which was most often obtained was a two-factor structure of thinking. Such results of factor analysis were obtained in research by Egan [5], Palmer [15, 16] (for a group of juvenile criminals), Bulten [3] and Walters [24] and in own research.

The results obtained by the authors of the present paper and by other researchers differ from each other to a considerable extent. The causes of differences can most probably be sought in the differences between the research groups. First, persons examined in Poland were juveniles, who had not been imprisoned. The only group, which to some extent could be considered similar to the Polish sample, was a sample examined by Palmer and Hollin; however, it was composed of persons between 18 and 21 years old (persons in the Polish sample were between 13 and 17 years old) who were serving time in prison (juveniles in Poland had not been sentenced to serve in reformatory). The remaining research groups were composed of adult persons, both women and men, who were in prison. Egan selected a specific sample for his study. Respondents in his study were convicted persons exhibiting mental disorders, serving time in Arnold Lodge. The age differences and the fact of being or not being imprisoned are probably the basis reasons for such different results of factor analyses. Second, reasons for differences may also be sought in different profiles, personality characteristics of these persons and in the dynamics of criminogenesis. For example, differences can result from type of aggression (reactive, proactive) activating the individual's behaviour or from temperamental characteristics. These types of deliberations require research which will shed light on differences in structure

of criminal thinking depending on categories of personality characteristics and biography.

A principal conclusion from the conducted factor analyses is as follows: criminal thinking is a construct composed of two basic factors. According to a postulate by Glenn D. Walters [24], the first factor is reactive criminal thinking and problem avoidance, and the second is proactive criminal thinking.

5. Summary

The presented portion of research indicates properties of the analysed theoretical construct depicting the structure of criminal thinking and the specificity of content of particular styles and metastyles of thinking. Due to a lack of any research on this problem in Polish conditions, it was necessary to refer to similar foreign researches, which, unfortunately, are not numerous either.

An important finding from our own research is that styles of criminal thinking can be included into a simpler (smaller), and hence, clearer structure of criminal thinking. This was also confirmed by research by Walters, Palmer, Egan and Bulten. The fact of obtaining similar results concerning structure of criminal thinking from the point of view of number of factors inclined us to the idea to adapt Polish research to the circumstances in which the researches were conducted by the mentioned researchers. Above all, research should be conducted on a group of adults. Content difference of factors (comparing all presented results of research) seems, however, to be important for future directions of research. Maybe the specific nature of criminal thinking of juveniles transforms in the course of future personal development of juveniles, creating different patterns (but retaining some similarities) of criminal thinking, which are described by results of factor analysis obtained by Egan and Bulten. Referring to the only comparative analyses of adults and young criminals in respect to criminal thinking, conducted by Emma Palmer et al. [15, 16], the existence of statistically significant differences ($p = 0.001$) may be ascertained. Adult persons differ from younger criminals (18–21 years old) with respect to intensity of four styles of criminal thinking. Older criminals obtain weaker results on the following scales: cutoff, superoptimism, cognitive indolence, and discontinuity. These groups do not differ from each other in entitlement, mollification, power orientation and sentimentality. This shows that younger persons (and thus probably juveniles as well) are characterised by more criminal attitudes and beliefs. It is worth adding that styles

within which these age groups differ indicate a considerable immaturity of younger persons, which manifests itself in a lack of sense of consistency and responsibility for own behaviour (this is indicated by the four mentioned styles of criminal thinking). Taking into consideration postulates by Farrington [6] and Moffit [14], there is a serious risk that the majority of persons from the group of younger criminals will become so-called chronic criminals. This is confirmed by higher values on particular scales of criminal thinking compared to results of adult persons. In turn, because of the developmental stage at which they are, these individuals are constant and stable in their functioning. They are not typical teenagers at the stage of moral maturing, but are young adults, so their cognitive structures are already relatively stable and resistant to any changes. Finally, as a result of placing a person in a reformatory, the phenomenon of reactance may occur, which weakens or prevents any changes in that person. Referring to Brehm's theory [2], a person who has been deprived of freedom of acting in such circumstances will react with psychological resistance. Its consequence is that applying sanctions in order to change attitudes and beliefs of these persons is ineffective. Moreover, an important research step would be to determine the mechanism which shapes the system of criminal thinking, which would allow us to get to know the causes of development of criminal thinking. Our understanding could be helped by referring to multi-planar dependencies between the distinguished styles of criminal thinking and manifestations of negative functioning in the family environment – above all, the psychosocial functioning of carers (parents) of juveniles – as well as (multi-planar dependencies) between chosen personality characteristics of juveniles. Research by Egan et al. [5] and Bulten et al. [3] shows significant dependencies between the criminal act, style of criminal thinking and personality characteristics (such as neuroticism, tendency to compromise, sensation seeking, i.e. personality factors from the so called “Big Five”). These authors have also focused on the role of temperament in the forming of style of thinking. Just ascertaining a dependency between style of thinking and deficits in attention inclines one to look at possible hypothetical intercorrelations between criminal style of thinking and, for example, reactivity as a characteristic of temperament.

Acknowledgements

The conducted research was financed by the Ministry of Science and Higher Education; project number 1866/B/H03/2009/37.

References

1. Blokland A., Nieuwbeerta P., Developmental and life course studies in delinquency and crime. A review of contemporary Dutch research, Willan Publishing, Devon 2006.
2. Brehm S. S., The application of social psychology to clinical practice, Hemisphere, Washington 1976.
3. Bulten E., Nijman H., van der Staak C., Measuring criminal thinking styles: The construct validity and utility of the PICTS in a Dutch prison sample, *Legal and Criminological Psychology* 2009, 14, 35–49.
4. Caprara G. V., Fontaine R. G., Fida R. [et al.], An individual systems model of aggressogenic personality factors: The intersection of affect and social cognition [in press].
5. Egan V., McMurrin M., Richardson C. [et al.], Criminal cognitions and personality: what does the PICTS really measure?, *Criminal Behaviour and Mental Health* 2000, 10, 170–184.
6. Farrington D. P., The development of offending and anti-social behaviour from childhood: Key findings from the Cambridge study in delinquent development, *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines* 1995, 36, 929–964.
7. Gender and justice. New concepts and approaches, Heidensohn F. [ed.], Willan Publishing, Devon 2006.
8. Gibbs J. C., Moral development and reality. Beyond the theories of Kohlberg and Hoffman, Allyn & Bacon, Boston 2010.
9. Henderson M., Hewstone M., Prison inmates' explanations for interpersonal violence accounts and attributions, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1984, 52, 789–794.
10. Hornowska E., Paluchowski W., Kulturowa adaptacja testów psychologicznych, [w:] Metodologia badań psychologicznych. Wybór tekstów, Brzeziński J. [red.], Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
11. Jakubik A., Zaburzenia osobowości, PZWL, Warszawa 1997.
12. Kofta M., Regulacyjna Teoria Osobowości Janusza Reykowskiego a poznawcza psychologia osobowości, [w:] Nowe idee w psychologii, Koziński J. [red.], GWP, Gdańsk 2009.
13. Kowalczyk-Jamnicka M., Przystępna adaptacja młodocianych sprawców przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2006.
14. Moffitt T. E., Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy, *Psychological Review* 1993, 100, 674–701.
15. Palmer E. J., Hollin C. R., Using the psychological inventory of criminal thinking styles with English prisoners, *Legal and Criminological Psychology* 2003, 8, 175–187.
16. Palmer E. J., Hollin C. R., Predicting reconviction using the psychological inventory of criminal thinking styles with English prisoners, *Legal and Criminological Psychology* 2004, 9, 57–68.

17. Reckless W., Female criminality, *Crime Delinquency* 1957, 3, 1–6.
18. Valdesolo P., DeSteno D. A., The duality of virtue: Deconstructing the moral hypocrite, *Journal of Experimental Social Psychology* 2008, 44, 1334–1338.
19. Walters G. D., The criminal lifestyle. Patterns of serious criminal conduct, Sage Publications, Newbury Park, London, New Delhi 1990.
20. Walters G. D., The psychological inventory of criminal thinking styles. Part I: Reliability and preliminary validity, *Criminal Justice and Behavior* 1995, 22, 307–325.
21. Walters G. D., Beyond Behavior. Construction of an overarching psychological theory of lifestyles, Praeger, Westport – Connecticut, London 2000.
22. Walters G. D., Criminal belief systems. An integrated-interactive theory of lifestyles, Praeger, Westport – Connecticut, London 2002.
23. Walters G. D., Incremental validity of the psychological inventory of criminal thinking styles as a predictor of continuous and dichotomous measures of recidivism, *Assessment* 2005, 12, 19–27.
24. Walters G. D., How many factors are there on the PICTS?, *Criminal Behaviour and Mental Health* 2005, 15, 273–283.
25. Walters G. D., White T. W., The thinking criminal: A cognitive model of lifestyle criminality, *Criminal Justice Research Bulletin* 1989, 4.
26. Walters G. D., Di Fazio R., Psychopathy and the criminal lifestyle: similarities and differences [in:] Gacono C. B. [ed.], *The clinical and forensic assessment of psychopathy*, Erlbaum, Hillsdale 2000.
27. Wilkström P. O. H., Butterworth D. A., Adolescent crime. Individual differences and lifestyles, Willan Publishing, Devon 2008.
28. Yochelson S., Samenow S., The criminal personality, J. Aronson, New York 1976.
29. Zeliaś A., *Ekonometria przestrzenna*, PWE, Warszawa 1991.

Corresponding author

Magdalena Rode
Plac Grunwaldzki 8a/15
41-902 Bytom
e-mail: magdalena.rode@us.edu.pl

Annex

Reliability values after removal of some scales

Factor 1	Mean (after removal)	Variance (after removal)	Standard deviation (after removal)	Remaining total correlation	Alfa (after removal)
Cutoff	17.702	47.455	6.889	0.955	0.900
Entitlement	18.474	50.828	7.129	0.799	0.950
Sentimentality	18.860	40.945	6.399	0.965	0.903
Superoptimism	20.491	61.811	7.862	0.877	0.948

Reliability values after removal of some scales

Factor 2	Mean (after removal)	Variance (after removal)	Standard deviation (after removal)	Remaining total correlation	Alfa (after removal)
Mollification	16.395	41.695	6.457	0.809	0.909
Power orientation	16.868	39.781	6.307	0.735	0.948
Cognitive indolence	16.447	48.545	6.967	0.924	0.893
Discontinuity	16.447	41.002	6.403	0.944	0.863

CHARAKTERYSTYKA STYLÓW MYŚLENIA PRZESTĘPCZEGO NIELETNICH

1. Wstęp

Współczesna przestępczość nieletnich jest zjawiskiem niezwykle złożonym nie tylko pod względem dynamiki i struktury, ale przede wszystkim czynników predysponujących do tego typu zachowań (por. Reckless [17], Kowalczyk-Jamnicka [6], Heidensohn [7]). Punktem wyjścia badań dotyczących przestępczości jest często idea głosząca, iż kluczowym celem nauk społecznych jest studiowanie wzorców przejawiających się w życiu społecznym oraz próba przedstawienia propozycji wyjaśnienia tych wzorców [27]. Tego typu zadanie badawcze realizowane jest poprzez określenie, po pierwsze, korelatów zachowań społecznych w odniesieniu do teorii wyjaśniających działania przestępcze oraz, po drugie, tzw. mechanizmu przyczynowego tych działań [27]. Z tego też względu wyróżnienie etiologicznego obrazu przestępczości nieletnich wymaga coraz wnikliwszych i szerszych analiz czynników leżących po stronie osoby dokonującej czynu zabronionego oraz czynników sytuacyjnych odnoszących się do sytuacji życiowej jednostki, a także sytuacji, w której doszło do przestępstwa. Orientacja badawcza powinna koncentrować się na wyjaśnianiu rozwoju zachowań przestępczych oraz analizowaniu czynników ryzyka pojawiających się od najwcześniejszych lat życia po dorosłość [1]. Analiza badań empirycznych nad uwarunkowaniami zachowań przestępczych wskazuje, że w bardzo ograniczonym zakresie koncentrowano się na roli schematów poznawczych w etiologii tych zachowań. Prekursorami badań w dziedzinie schematów poznawczych, które determinują zachowania przestępcze, byli Samenow i Yochelson. Zgodnie z ich założeniami, źródłem przestępczości należy upatrywać w stylu myślenia jednostki i sposobie podejmowania decyzji. Kolejnym badaczem schematów myślenia jest Glenn Walters, który w swojej nowatorskiej monografii pt. „The criminal lifestyle. Patterns of serious criminal conduct” („Przestępczy styl życia. Wzory zachowań kryminalnych”) [19] przedstawił tezę o przestępczym stylu myślenia. Autor ten zakłada, że zachowania przestępcze zdeterminowane są przez trzy grupy czynników: warunki zewnętrzne (środowiskowe), procesy decyzyjne oraz style myślenia przestępczego.

2. Założenia teoretyczne

Jak już zasygnalizowano wcześniej, aktualne tendencje badawcze poświęcone etiologii przestępczości odchodzą od tradycyjnego jednowymiarowego modelu sta-

tycznego wyznaczającego wyizolowane zmienne funkcjonujące na zasadzie przyczyna – skutek (tzw. teorie krótkiego zasięgu). Zauważa się, iż współczesne badania prowadzone są w konwencji modelu dynamicznego. Przykładem modelu teoretyczno-badawczego etiologii przestępczości przyjmującego dialektyczno-synergetyczne ujęcie zmiennych wyjaśniających i wyjaśnianych jest koncepcja Glenna Waltersa. Postuluje on, że przestępczość jest konsekwencją oddziaływania trzech grup zmiennych: warunków, wyboru i systemu poznawczego. Pierwsze dwie grupy, oddziałując na siebie wzajemnie, formują trzecią grupę, czyli system poznawczy człowieka. Odnosząc te wpływy do przestępczości, Glenn Walters podkreśla, że określony styl myślenia przestępczego będący rezultatem współdziałania dwóch wspomnianych wyżej grup, rozwija się w celu wspierania i wzmacniania decyzji odnośnie do popełnienia przestępstwa [19]. Odgrywa on kluczową rolę w inicjacji przestępczej oraz podtrzymywaniu zachowań przestępczych. System poznawczy jednostki (tzn. myślenie przestępcze) został tak ukształtowany, aby utrwałać i usprawiedliwiać nieodpowiedzialność zachowania, intruzyjność zachowań interpersonalnych, pobłażanie sobie oraz podejmowanie decyzji. Pełni on funkcje obronne w stosunku do „Ja”.

Specyficzny sposób myślenia osób dopuszczających się złamania prawa objawia się w ośmiu podstawowych, odrębnych, ale współzależnych ze sobą wzorach myślenia. Glenn Walters stwierdza, że akt przestępczy jest wynikiem podejmowania przez jednostkę decyzji w kontekście określonych okoliczności sytuacyjnych. Zakłada on, że wybór jest wyrażany poprzez kanał poznawczy, a więc decyzja jednostki jest moderowana poprzez jej system poznawczy oraz warunki środowiskowe, w których egzystuje. Można powiedzieć, że warunki stanowią podstawę do wyboru, ten zaś z kolei toruje drogę do kształtowania się systemu poznawczego. Relacja tych płaszczyzn może być przedstawiona w następującej sekwencji: warunki – wybór – system poznawczy. Oznacza to, że system myślenia rozwija się ze względu na ekspozycję jednostki na wczesne warunki oraz ze względu na kategorię jakościową wczesnych decyzji będących konsekwencją wspomnianych warunków. Wybór i system poznawczy tworzą nierozzerwalny związek i stanowią podstawę zachowania człowieka (por. [19]). Takie założenia implikują teoremat głoszący, że jakakolwiek zmiana postępowania musi być poprzedzona zmianą poznawczą.

Glenn Walters wyróżnił osiem specyficznych stylów myślenia, którymi charakteryzują się osoby podejmujące działania przestępcze. Są to:

1. uśmierzanie (ang. mollification) – pomniejszanie własnej odpowiedzialności;
2. odcięcie (ang. cutoff) – odcinanie się od odpowiedzialności;
3. roszczeniowość (ang. entitlement);
4. zorientowanie na siłę (ang. power orientation) – zorientowanie na własną moc;
5. sentymentalizm (ang. sentimentality) – infantylnizm uczuciowy;
6. hiper optymizm (ang. superoptimism);
7. indolencja poznawcza (ang. cognitive indolence) – bierność, niezaradność poznawcza;
8. brak ciągłości działania (ang. discontinuity).

Dany styl myślenia (zdaniem Waltersa) staje się predykatorem zachowania, natomiast zachowanie może być moderatorem myślenia; może bowiem kształtować treść myślenia jednostki.

3. Cel badań, metoda badawcza

Prezentowane w niniejszym artykule wyniki są wynikiem badań prowadzonych w ramach projektu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego pt. „Psychospołeczne i osobowościowe uwarunkowania stylów myślenia przestępczego”. Punktem wyjścia prowadzonych w ramach projektu badań było założenie, że zachowanie przestępcze będące działaniem społecznym w ostateczności jest wynikiem:

1. percepcji dostępnych alternatyw działania w konkretnych okolicznościach oraz procesu wyborów;
2. wpływów szerszego i węższego środowiska społecznego na kształtowanie się indywidualnych, osobowych właściwości człowieka oraz jego doświadczenia (por. [8]).

Głównym celem prezentowanych wyników badań było zobrazowanie procedury adaptacji narzędzia badającego profil stylów myślenia przestępczego (Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles, PICTS) autorstwa Glenna Waltersa oraz przedstawienie profili stylów myślenia osób nieletnich (dziewcząt i chłopców). Zgodę na adaptację testu oraz wykorzystanie go w badaniach otrzymała jedna z autorek niniejszego artykułu w listopadzie 2007 roku. W procedurze adaptacyjnej wzięło udział 82 respondentów (61 chłopców, 21 dziewcząt) – uczniów szkół zawodowych znajdujących się na terenie województwa śląskiego.

W badaniach właściwych (tj. w ramach realizacji projektu badawczego) uczestniczyło 114 osób, w tym 65 chłopców i 49 dziewcząt. Grupę badawczą stanowiły osoby nieletnie – dziewczęta i chłopcy, którzy zostali skierowani na zlecenie sądu do Rodzinnego Ośrodka

Diagnostyczno-Konsultacyjnego w celu wydania opinii psychologicznej, której przedmiotem było określenie stopnia demoralizacji nieletniego. W badaniu uczestniczyli także opiekunowie nieletnich. Weryfikującym kryterium kwalifikującym osobę nieletnią do badania było popełnienie czynu karalnego. Badania rozpoczęto w listopadzie 2008 roku, a zakończono w sierpniu 2009 roku.

Dobór grupy badawczej był uzasadniony tym, że osoby te nie przebywały w ośrodku poprawczym. Ich wzór myślenia nie został zniekształcony przez ogół czynników, jakie mogą oddziaływać na osobę znajdującą się w tego typu ośrodku. Dzięki temu diagnozowano profil myślenia, jaki został wykształcony w środowisku naturalnym jednostki.

4. Wyniki badań

4.1. Procedura adaptacji kulturowej testu PICTS autorstwa Glenna D. Waltersa

Inwentarz PICTS w wersji oryginalnej, czyli angielskojęzycznej, składa się z 80 itemów odnoszących się do 8 specyficznych sposobów myślenia. Test ten tworzy 8 skal odpowiadających przedstawionym wyżej stylom myślenia. Oprócz skal tzw. stylów myślenia tworzą ją również skale czynnikowe: Skala Unikania Problemów, Skala Zaprzeczania Szkodzie, Skala Asertywności oraz Skala Wrogości Interpersonalnej.

Inwentarz PICTS został poddany procedurze adaptacji kulturowej oraz semantycznej ze szczególnym uwzględnieniem aspektów frazeologicznych. Procedurę adaptacji kulturowej narzędzia oparto na modelu zaproponowanym przez Elżbietę Hornowską i Władysława Paluchowskiego [10]. Adaptacja na potrzeby niniejszych badań obejmowała analizę konstruktów teoretycznych, proces tłumaczenia wraz ze sprawdzaniem trafności tłumaczenia oraz sprawdzanie trafności i rzetelności wersji ostatecznej. W pracy tej przyjęto perspektywę etikalną (uniwersalistyczną), a więc założono, że stworzona w Stanach Zjednoczonych koncepcja może zostać w sensowny i porównywalny sposób wykorzystana w Polsce.

Z racji przyjętej perspektywy na samym wstępie została poddana ocenie koncepcja stylów myślenia przestępczego przede wszystkim pod kątem podobieństwa, użyteczności i jej sprawdzalności w środowisku polskim czy nawet europejskim. Jak już wspomniano wcześniej, teoria ta wyrosła na gruncie amerykańskim. Wiadomo, że społeczność zamieszkująca Stany Zjednoczone jest niezmiernie heterogeniczna nie tylko rasowo, ale także w zakresie mentalności kulturowej i religijnej, dlatego też inwentarz ten mógł spełniać określone zadania diagnostyczne oraz badawcze w Stanach Zjednoczonych, natomiast w odniesieniu do warunków polskich mógł okazać się bezużyteczny. Stąd też, przystępując do adaptacji te-

stu, najpierw odpowiedziano na pytanie: jakie różnice kulturowe można dostrzec w treści itemów inwentarza? Z racji tego, że omawiane narzędzie bada profil przestępczych stylów myślenia, oceniono, że itemy (czy też skale) je opisujące można uznać za względnie równoważne pod kątem semantycznym, ponieważ kształtowanie się systemu poznawczego, w tym myślenia, jest dla jednostek względnie uniwersalne. Zostało to potwierdzone przez zespół sędziów kompetentnych, który stanowiła grupa psychologów zajmujących się przestępczością nieletnich i osób dorosłych.

W celu lingwistycznego dostosowania inwentarza do warunków kulturowych w Polsce jako strategię adaptacji językowej przyjęto translację. Wybrano ten rodzaj adaptacji, ponieważ translacja oprócz tego, że wiernie tłumaczy finalną pulę oryginalnych pozycji, to dodatkowo umożliwia wprowadzenie niezbędnych modyfikacji, gdy specyfika kulturowa oryginału może powodować nierównoważność testu. Za translacją stoi założenie, że zarówno konstrukty, jak i zachowania, są uniwersalne kulturowo, ale nie są uniwersalne pojęcia używane w danej kulturze do opisu zachowania. Należy więc zaproponować taką modyfikację językową lub logiczną itemu, by była ona funkcjonalnie zbliżonym do oryginału bodźcem.

Zgodnie z argumentem E. Hornowskiej i W. Paluchowskiego [10, s. 174], „istotą tłumaczenia narzędzia psychologicznego jest nie tyle jego wierne odtworzenie językowe, co uchwycenie psychologicznej (w tym: teoretycznej) specyfiki mierzonej cechy”. Zasadniczym celem zabiegów translatorskich nie było więc wierne przetłumaczenie treści twierdzeń z języka angielskiego na polski, lecz „przeniesienie siatki pojęć”. Ze względu na brak dostępu do psychologów będących filologami angielskimi lub przebywających przez dłuższy czas w Stanach Zjednoczonych, udział w tej procedurze, oprócz doktorantki, brało 3 niezależnych filologów angielskich, którzy następnie wspólnie stworzyli wersję końcową – eksperymentalną, składającą się z 80 twierdzeń (wersja oryginalna liczy 80 twierdzeń). Wykorzystano strategię wielokrotnego tłumaczenia. Ułatwieniem translatorskim był fakt, że itemy tworzące podstawowe skale myślenia przestępczego (osiem skal) nie były jednocześnie wskaźnikiem kilku konstruktów teoretycznych, tzn. jedno twierdzenie było wskaźnikiem tylko jednej skali. Następnym krokiem było przeprowadzenie badań pilotażowych w celu określenia parametrów trafności i rzetelności narzędzia. Próbe badawczą tworzyło 82 respondentów. Były to osoby przebywające w zakładzie poprawczym i uczniowie szkół zawodowych.

W procedurze adaptacji testu obliczono korelacje dla wszystkich pozycji testowych opisujących 8 stylów myślenia. Zależności poszczególnych itemów przedstawiono w macierzy interkorelacyjnej. Do wyodrębnienia i (lub) sprawdzenia, jaką skalę tworzy dany item, zastosowano analizę skupień. Użyta analiza nosi nazwę statystycznej

analizy średnich powiązań wewnątrz grup. Zmierza ona do tworzenia skupień o jak najmniejszym zróżnicowaniu wewnętrznym, a jednocześnie poszczególne skupienia powinny być jak najbardziej zróżnicowane między sobą. Zaletą tego typu analizy jest to, że prowadzi ona do ujawnienia struktury zmiennych ze względu na matematycznie określone podobieństwo między nimi, dając jednocześnie informację o umiejscowieniu konkretnej zmiennej (w niniejszej procedurze – umiejscowieniu itemu) w strukturze. Wyniki analizy skupień zostały graficznie przedstawione w formie dendrogramu. Początkowo analiza dendrogramu wykazała, że 4 itemy nie zostały włączone do skal, które – zgodnie z założeniami Glenna D. Waltersa – powinny je tworzyć. Dokonano zatem analizy tych itemów pod kątem semantycznym, a następnie ich treść dostosowano do właściwych skal.

Analiza skupień (ang. cluster analysis) wyodrębniła 8 skupień, odpowiednio do skal stylów myślenia. Obliczono trafność i rzetelność testu. Współczynniki trafności poszczególnych skal przedstawia tabela I. Rzetelność narzędzia została obliczona współczynnikiem Cronbacha oraz sprawdzona metodą połówkową Guttmana. Tabela II prezentuje wartości rzetelności narzędzia. Kolejnym krokiem było nadanie poszczególnym skalom nazw. Tabela III przedstawia szczegółową charakterystykę skal polskiej wersji PICTS (Inwentarza Stylów Myślenia) ze zobrazowanymi oryginalnymi nazwami skal oraz przykładami twierdzeń, które weszły w skład Inwentarza. Wysokie parametry „dobroci testu” pozwoliły na wykorzystanie Inwentarza Stylów Myślenia do badań właściwych na grupie badawczej liczącej 114 nieletnich.

4.2. Profile stylów myślenia przestępczego badanych nieletnich

Z uwagi na specyfikę treści stylów myślenia przestępczego założono, że niektóre z nich mogą ze sobą korelować, a inne wykluczać się, tworząc specyficzną strukturę. Aby sprawdzić, czy istnieją ogólne prawidłowości kształtujące związki pomiędzy stylami przestępczego myślenia oraz z uwagi na uporządkowanie i sklasyfikowanie 8 stylów myślenia, zastosowano eksploracyjną analizę czynnikową. Technika ta umożliwia ponadto zredukowanie liczby zmiennych, co ułatwia późniejszą interpretację merytoryczną. Oprócz funkcji redundancyjnej, umożliwi ona zweryfikowanie postawionych hipotez dotyczących prawidłowości kształtujących związki między zmiennymi, jak również konstruowanie modeli przyczynowo-opisowych odzwierciedlających związki między zmiennymi endogenicznymi a zbiorem wzajemnie niezależnych czynników oraz ustalenie znaczenia, jakie należy przypisać poszczególnym zmiennym i czynnikom w trakcie analiz (por. [29]).

Do wyodrębnienia kilku czynników – metaczynników zastosowano zredukowaną metodę głównych skła-

dowych. Osie czynników rotowano do prostej struktury ortogonalnie. Wykorzystano technikę Varimax z normalizacją Kaisera.

Jednym z etapów analizy czynnikowej było określenie miary *KMO* (kryterium Kaisera) adekwatności doboru próby. W niniejszych badaniach wartość *KMO* jest równa 0,804, co pozwala ocenić, że analiza czynnikowa jest w danym momencie użyteczna. Kolejnym krokiem było ustalenie liczby czynników, które powinny zostać utworzone, aby zredukować liczbę zmiennych, jednocześnie nie tracąc zbyt wielu informacji i uniknąć szumu informacyjnego. W niniejszej analizie zastosowany został wykres testu piargowego Cattella, nazywany również wykresem ospiska.

Analiza wykresu ospiska wskazuje, że należałoby pozostawić tylko dwa czynniki. Od czynnika trzeciego nachylenie wykresu jest minimalne – oznacza to, że istnieje ryzyko pojawienia się szumu informacyjnego. Tylko 2 czynniki mają wartość własną większą od jedności (kryterium Keisera). Oznacza to, że 8 stylów myślenia można podzielić na 2 metazmienne. Uwzględnione dwa czynniki wyjaśniają 94,9% wariancji wyjściowej zmiennych (stosunkowo dużo), co prezentuje tabela IV. Natomiast tabela V przedstawia rzetelność obydwu czynników.

Obydwa czynniki charakteryzują się wysoką rzetelnością. W aneksie zostały umieszczone dwie tabele obrazujące wartości rzetelności dla każdego z czynników po usunięciu niektórych ze skal. Gdyby zostały usunięte następujące skale: Roszczeniowość i Hiper optymizm z czynnika pierwszego, to rzetelność by wzrosła, ale nieznacznie (odpowiednio: 0,950 oraz 0,948). Ze względu na nieznaczne polepszenie się rzetelności, skale te nie zostały usunięte. Podobna zależność występuje w przypadku drugiego czynnika. Gdyby usunięto styl myślenia Zorientowanie na Siłę, to rzetelność by wzrosła, ale nieznacznie (z 0,925 do 0,948). Skala ta również nie została usunięta.

Analiza czynnikowa przeprowadzona na wynikach uzyskanych przez grupę 114 nieletnich wskazuje zatem na istnienie dwuczynnikowej struktury myślenia przestępczego (por. tabela VI). Koncentrując się w danym momencie na zidentyfikowaniu i zinterpretowaniu struktury czynnikowej, należy wziąć pod uwagę wartości poszczególnych skal (stylów myślenia), jakie uzyskują w obrębie danego czynnika. Mowa w tym momencie o tzw. „czystości pomiaru”, czyli określaniu, w zakresie którego czynnika skala otrzymuje wysoki ładunek, a w obrębie którego niski. Kolejnym krokiem było ustalenie stopnia nasycenia pozycji danym czynnikiem. Zakłada się, że wartość ładunku powinna być wyższa od 0,5. Tabela VI obrazuje końcowy etap wyodrębniania czynników.

Analiza danych w tabeli VI pozwala stwierdzić, że wszystkie style myślenia spełniają kryteria czystości i stopnia nasycenia wyodrębnionym czynnikiem. Jeden

z czynników – uśmierzenie w metacynniku 1 – ma wartość 0,559, z kolei w obrębie drugiego metacynnika przyjmuje on wartość 0,817. Z tego powodu zostanie on uwzględniony nie tylko w czynniku drugim (z którym jest znacznie bardziej skorelowany), ale i w pierwszym.

W skład czynnika pierwszego wchodzi następujące style myślenia: uśmierzenie, sentymentalizm, odcięcie, roszczeniowość oraz hiper optymizm. Wartości czynników należy traktować jako współczynniki korelacji z daną metacechą, co oznacza, że style odcięcie i roszczeniowość skorelowane są z metacechą dodatnio, natomiast sentymentalność i hiper optymizm ujemnie.

Czynnik drugi zawiera cztery style myślenia: brak ciągłości działania, indolencję poznawczą, zorientowanie na siłę oraz uśmierzenie. Uśmierzenie, indolencja poznawcza i brak ciągłości działania są dodatnio skorelowane z czynnikiem drugim, a styl zorientowanie na siłę – ujemnie.

Na podstawie analizy treściowej uzyskanych wyników można powiedzieć, że każdy czynnik ma określony układ współwystępujących stylów myślenia przestępczego, który można scharakteryzować w badanej grupie nieletnich w omówiony poniżej sposób.

Z uwagi na specyfikę treściową czynnika 1, można go określić jako myślenie obronno-zaczące. Z tym czynnikiem najsilniej skorelowany jest styl myślenia – odcięcie (0,968). Równie silnie koreluje sentymentalność (–0,960), natomiast zależność ta jest negatywna. Roszczeniowość (0,919) oraz hiper optymizm (–0,899) zajmują kolejne pozycje pod kątem siły związku z omawianym metastylem myślenia. W zakresie omawianego metastylu wchodzi również uśmierzenie (0,559), które koreluje ponadto z drugim metastylem (0,817). Taki wzór myślenia odzwierciedla potrzebę kontroli nad środowiskiem, autorytarność oraz niski stopień przystosowania społecznego.

Myślenie obronno-zaczące charakteryzuje się skłonnością do unikania czy też niezwracania uwagi na wszelkie czynniki powstrzymujące, hamujące przed popełnieniem przestępstwa. Mowa tutaj o czynnikach takich, jak obawy, lęki, strach przed skutkami działania, świadomość wyrządzenia szkody drugiej osobie czy też odpowiedzialność za własne postępowanie (por. [25]). Tego typu czynniki zostają szybko niwelowane przez uruchamianie automatyzmu myślowego, czyli odjęcia. Wspomniane automatyzmy powstają w momencie wzrostu odczuwania złości i również szybko opadają. Ten czynnik myślenia obronno-zaczącego pełni głównie funkcję wspomagającą (popierającą) słuszność podjętej decyzji odnośnie do łamania ról społecznych (por. [26]).

Niwelowanie jakichkolwiek oporów jest jedną z właściwości myślenia obronno-zaczącego. Kolejny czynnik (roszczeniowość) wchodzi w zakres omawianego metastylu kształtuje strategię myślowe uwypuklające poczucie przyzwolenia na zachowania inne niż te, które obowiązują wszystkich członków społeczeństwa z mocy

prawa czy moralności. Takie ograniczenie poznawcze wynika z przekonania, że dana osoba została pokrzywdzona przez społeczeństwo (w tym rodziców) i los, stąd też jej postępowanie jest słuszne i uzasadnione.

Przekonanie o niesprzyjających okolicznościach życiowych uaktywnia w osobie poczucie wyjątkowości i jednostkowości, co tym bardziej wspomaga działania antyspołeczne. Tego typu myślenie ma charakter pierwotnego, zorientowanego na Ja (egocentrycznego) zniekształcenia poznawczego. Strategie myślowe o charakterze roszczeniowym jawnie wskazują na opóźnienia w rozwoju moralnym jednostki, które determinują sposób percepcji siebie i otoczenia (por. [7, 8]). Płytkość rozwoju moralnego odnosi się do procesu uzasadniania działania i określania przyczyn własnego postępowania. Roszczeniowość przypomina w swoim mechanizmie strategię o charakterze „oko za oko, ząb za ząb”, które są typowe dla niższych etapów rozwojowych systemu moralnego.

Negatywnie skorelowany sentymentalizm determinuje uruchamianie strategii myślowych usprawiedliwiających postępowanie jednostki i ułatwiających podejmowanie działań aspołecznych i antyspołecznych. Ten styl myślenia pełni funkcję wtórnego zniekształcenia poznawczego (ang. secondary cognitive distortion), którego zadaniem jest chronienie pierwotnych zniekształceń. Strategie usprawiedliwiania swojego postępowania nie przyjmują jednakże formy charakterystycznej dla sentymentalności – osoba nie powołuje się na tzw. szczytne cele (np. żeby komuś pomóc) w przebiegu swojego działania i racjonalizuje swoje postępowanie nie po to, by wywołać w sobie pozytywne uczucia. Nie potrzebuje takiego zabiegu, ponieważ jest skoncentrowana na sobie (o czym świadczy roszczeniowość) i ma pozytywne poczucie własnej wartości. Ze względu na przyjmowanie postawy egoistycznej, nie potrzebuje pokazywać się innym w lepszym świetle.

Hiperoptymizm jako kolejny czynnik negatywnie skorelowany z niniejszym metastylem – tak samo jak sentymentalizm – potwierdza, że dominantą myślenia obronno-zaczepnego jest roszczeniowość i odcięcie. Osoba jest świadoma swojej wartości i przede wszystkim patrzy na swoje dobro. Innych i całe otoczenie postrzega jako źródło zła oraz niesprawiedliwości. Z powodu takiego obrazu siebie i otoczenia jednostka nie ma skłonności do uruchamiania strategii myślowych, które utwierdzałyby ją w słuszności podjętej decyzji. Nie musi powtarzać sobie o swojej wyjątkowości i umiejętnościach. Utrwała się w poczuciu swojej bezkarności.

Mechanizmem poznawczym stosowanym zarówno w myśleniu obronno-zaczepnym, jak również w myśleniu bierno-zależnym, które pełnią funkcję ochraniającą obraz samego siebie (głównie przed stanami emocjonalnymi będącymi konsekwencją działania człowieka), jest uśmierzanie. Traktuje się go również jako trwały i skuteczny mechanizm radzenia sobie. W zakresie myślenia

obronno-zaczepnego występują elementy uśmierzania, jednakże siła korelacji nie jest tak znaczna, jak przy myśleniu bierno-zależnym. Wynika to prawdopodobnie z dość silnej orientacji egoistycznej (egocentrycznej) oraz pozytywnego poczucia własnej wartości, dzięki czemu nie są wymagane dodatkowe wzorce obronne Ja. W takich warunkach, jak podaje Paciello [4], aktywne są w głównej mierze zniekształcenia poznawcze akcentujące postawę zorientowaną na własne Ja. Należy przy tym pamiętać, że uśmierzanie charakteryzujące się zrzucaniem odpowiedzialności na okoliczności zewnętrzne oraz usprawiedliwianiem własnego działania jest konsekwencją poczucia posiadania licznych praw i przywilejów, czyli charakterystyk roszczeniowego stylu myślenia.

Podobną funkcję sprawuje odcięcie. Jednak nie można go jednoznacznie określić jako wtórne zniekształcenie poznawcze. Zdaniem autorek, fundamentalnym zadaniem odcięcia jest zneutralizowanie lub przynajmniej osłabienie wszelkich inhibitorów działania, np. poczucia strachu czy lęku. Poprzez ten styl myślenia osoba koncentruje się wyłącznie na celu, który zamierzała osiągnąć. Brak odcięcia przy takiej konstelacji wzorców myślowych mógłby spowodować zachwianie równowagi w obrazie Ja. Jednostka chroni się w tym momencie przed wykluczającymi się schematami Ja: silnej i uprzywilejowanej jednostki oraz osoby odczuwającej strach i niepokój. Opisywane automatyzmy myślowe są nieświadome, aczkolwiek Valdesolo i in. [18] wspominają, że procesy neutralizacji wymagają również procesów świadomych.

Czynnik 2 można określić jako myślenie bierno-zależne ze względu na uwypuklające się skłonności neurotyczne oraz przejawy niskiej kontroli emocjonalnej. Myślenie to charakteryzuje tendencja do braku konsekwencji oraz skłonność do poczucia braku odpowiedzialności za działanie. Przyczyną tego jest wchodzące w zakres myślenia bierno-zależnego uśmierzanie i brak ciągłości działania. Uśmierzanie cechuje aktywizowanie licznych technik neutralizacji – przede wszystkim jest to zaprzeczanie odpowiedzialności i generowanie licznych uzasadnień dla zachowania w celu zminimalizowania winy. W ten sposób jednostka przerzuca odpowiedzialność za własne postępowanie na okoliczności zewnętrzne, nie związane z nią samą. Postrzega siebie jako osobę, której postępowanie jest wynikiem oddziaływania czynników eksternalizacyjnych. Taka skłonność ukazuje zewnętrzność tych jednostek. Konkluzja ta potwierdzona jest rezultatami badań Hendersona i Hewstone [9], którzy dowiedli skłonności osób popełniających czyny przestępcze do lokalizowania przyczyny własnego zachowania w czynnikach sytuacyjnych. Taka tendencyjność jest przejawem tzw. obronnej atrybucji odpowiedzialności. Aktywizowanie jej ma na celu ochronę sieci poznawczej jednostki oraz złagodzenie przejawów emocjonalnego radzenia sobie z sytuacją i ich konsekwencjami. Jednostka, unikając odpowiedzialności poprzez ak-

tywizowanie uśmierzenia, nie narusza obrazu własnego Ja, a system pozostaje w równowadze. Warto dodać, iż uśmierzenie pełni funkcję wtórnego zniekształcenia poznawczego, które zmniejsza napięcie wynikające z empatii i niekonsekwencji jednostki. Oprócz tego może być ona nadal zorientowana na siebie i zachowuje swój obraz wraz z poczuciem własnej wartości, samooceną i samoakceptacją [8].

Brak ciągłości działania jako kolejny styl wchodzący w obręb myślenia bierno-zależnego wskazuje na tendencje do niedokończania podjętych działań czy postanowień – wszystkiego, co jest oddalone w czasie. Taka osoba, mimo wytyczenia sobie przyszłościowych celów, nie osiąga zamierzonych efektów. Wcześniej poddaje się lub angażuje w coś innego, co ją rozproszyło. Wynika to również z nieumiejętności przewidywania biegu zdarzeń. Jednostka nie ma na tyle wystarczającej kontroli nad sobą, by w pełni zrealizować cel oraz ma deficyty antycypacji. W konsekwencji prowadzi to do nieodpowiedzialności w zachowaniu. Realizowanie dalekosiężnych planów wymaga od człowieka wytrwałości, świadomości ważności danego celu oraz dojrzałości psychicznej, która wynika z dobrze zintegrowanej struktury Ja oraz prawidłowej równowagi między poziomami konstrukcyjnymi reprezentacji poznawczej otoczenia. Warunki te, jeżeli nie są wypełnione, uruchamiają mechanizmy obronne, które wraz z błędami konstrukcyjnymi doprowadzają do wykształcenia braku ciągłości działania. Brak wytrwałości powiązany jest ze skłonnością do niepodtrzymywania uwagi przez dłuższy czas na jednym elemencie. Świadczy to o szybkim rozpraszaniu uwagi przez przeniesienie jej na inne czynniki. Specyfika tego stylu myślenia może wynikać również z braku uzyskiwania z otoczenia informacji potwierdzających słuszność działania. To tłumaczyłoby również trudności w utrzymywaniu kontroli na własnym działaniem (por. [11, 19, 22]). Opisanie powyżej tendencje są rezultatem niezdolności do wewnętrznego przeorganizowania struktury pod wpływem rozbieżności informacyjnych ze środowiska zewnętrznego, a skutkiem tego jest ciągle dążenie do zmian w otoczeniu. W dalszych badaniach należałoby rozpatrzyć problem poczucia własnej samooceny. Nieumiejętność dokończania podjętych działań może być spowodowane negatywną oceną własnych możliwości, która z kolei implikuje nieradzenie sobie w sytuacjach trudnych (np. w sytuacji wyzwania, opierając się na typologii sytuacji trudnych w ujęciu T. Tomaszewskiego) i wycofywanie się z nich. Przejawem myślenia bierno-zależnego jest niewypełnianie zobowiązań oraz niedoprowadzanie spraw do końca. Właściwość ta wynika ze stylu myślenia przestępczego – braku ciągłości działania. W obszarze znaczeniowym tego metastyłu mieści się również „wymierzanie nierealistycznych celów”. Jednostka nie jest w stanie prawidłowo rozwiązać problemu czy też zrealizować celu do końca z racji uogólnionego niepokoju,

obniżonej tolerancji na frustracje oraz niestabilności emocjonalnej.

Brak ciągłości działania jest silnie skorelowany z kolejnym stylem wchodzącym w zakres omawianego myślenia, mianowicie z indolencją poznawczą. Współwystępowanie tych zniekształceń poznawczych implikuje brak odpowiedzialności w zachowaniu. Można założyć, że zarówno brak ciągłości działania oraz indolencja poznawcza są pierwotnymi zniekształceniami poznawczymi, które wynikają z błędnych konstrukcji reprezentacji rzeczywistości. Indolencja poznawcza nie świadczy o niesprawności umysłowej, jest ona raczej wynikiem lub też przejawem niskiego stopnia rozwoju moralnego i osobowościowego. Jednostka nie jest w stanie krytycznie odnieść się do postawionych zamierzeń. W połączeniu z brakiem ciągłości działania, jakiegokolwiek zamierzone działanie kończy się fiaskiem. Biorąc pod uwagę charakterystykę tego wzoru myślowego, można przypuszczać, że działanie jednostki może być w znacznej mierze zależne od okoliczności sytuacyjnych lub też może być wzbudzone stanem emocjonalnym. Oznacza to, że osoba mogła wykształcić w drodze warunkowania klasycznego i instrumentalnego struktury poznawcze zawierające zsojalizowany składnik sensoryczny, definiowany według Kofty [12, s. 136] jako „częściowo wyuczona w toku socjalizacji konfiguracja bodźcowa, wzbudzająca daną emocję czy popęd” oraz składnik motoryczny, ujmowany jako „nabyty sposób zachowania, służący ekspresji bądź redukcji odczuwanego napięcia emocjonalno-motywacyjnego”. Konsekwencją indolencji poznawczej może być działanie impulsywne w postaci podjęcia nagłej, nieprześlądanej decyzji lub też stawianie sobie nierealistycznych celów. Uwydatnia się brak zdolności krytycznej oceny sytuacji. Należy dodać, że jakiegokolwiek sytuacji zadaniowej, które wymagają podjęcia decyzji dotyczącej jej możliwości rozwiązania, charakteryzują się niskim stopniem organizacji, co w rezultacie może doprowadzić do niezrealizowania ich. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest współwystępowanie dwóch powyższych zniekształceń poznawczych, czyli indolencji poznawczej i braku ciągłości działania. Jednostka stawia cele, które trudno zrealizować. Przeszkody w osiągnięciu tych celów wynikają ze słabych zdolności antycypacyjnych oraz niejednorodności interpretacyjnych napływających informacji. To wywołuje przypadkowe i chaotyczne zachowanie reaktywne [11].

Myślenie bierno-zależne nie jest skoncentrowane na eksponowaniu siły i kontroli nad otoczeniem. Wskazuje na to ujemnie skorelowany czynnik – zorientowanie na siłę. Osoba nie zachowuje się w sposób świadczący o potrzebie pokazania jej wyższości nad otoczeniem.

Podsumowując charakterystykę tego myślenia, można stwierdzić, że jednostka z racji swych cech neurotycznych wykształciła taki wzorzec myślenia, który chroni ją przed sytuacjami, w których byłaby zobligowana do

wykazania się czymś lub osiągnięcia czegoś. Wybiera ona raczej strategię wycofania się aniżeli walki. W skład tego czynnika wchodzi również (koreluje natomiast z tym czynnikiem ujemnie) zorientowanie na siłę. Potwierdza to przypuszczenie, że takie osoby przyjmują strategię unikania, a nie ataku.

Niestety, ze względu na brak prowadzonych w Polsce badań poświęconych omawianym zagadnieniom, prezentowane wyniki i wypływające z nich wnioski nie zostały skonfrontowane z innymi polskimi doniesieniami. Jak już zostało wspomniane, podobną problematyką badawczą zajmują się nieliczne ośrodki w Europie i w Stanach Zjednoczonych. Badania nad stylami myślenia przestępczego podjęły w Europie jedynie dwa ośrodki naukowe: w Wielkiej Brytanii i Holandii. W Wielkiej Brytanii niniejszą problematyką zajął się Uniwersytet w Leicester we współpracy z Uniwersytetem w Plymouth. Ośrodek ten reprezentowały dwa osobne zespoły: jeden z nich kierowany był przez Vincenta Egana, drugi przez Emme Palmer i Clive Hollin. W Holandii badania poświęcone myśleniu przestępczemu prowadził Erik Bulten, Henk Nijman i Cees van der Staak reprezentujący Uniwersytet Radboud w Nijmegen. Stąd też otrzymane wyniki analizy czynnikowej z badań własnych porównane zostały z rezultatami badań prowadzonych przez tych badaczy. W Stanach Zjednoczonych problematyką tą zajmuje się autor koncepcji Glenn D. Walters, który wykonał liczne badania i analizy statystyczne narzędziami badawczymi PICTS. Rezultaty jego badań stały się kryterium zewnętrznym (porównawczym) sprawdzalności PICTS w innych krajach anglojęzycznych.

Dla przejrzystości otrzymanych rezultatów analiz czynnikowych przeprowadzonych przez Egana, Palmer i Bulten, zostały one zaprezentowane w tabeli VII. Z kolei wyniki analizy czynnikowej G. D. Waltersa, ze względu na większą ilość wykonanych analiz, znajdują się w tabeli VIII.

Badania poświęcone problematyce myślenia przestępczego, w trakcie których wykorzystywano całą serię analiz czynnikowych¹, wykazały znaczne zróżnicowanie struktury tej zmiennej. Na podstawie rezultatów badań Egana, Palmer oraz Bulten można przyjąć ósmio-, cztero-, dwu- i jednoczynnikowy model struktury myślenia przestępczego.

Przyjrzyjmy się teraz результатам badań poszczególnych badaczy zajmujących się narzędziem badającym myślenie przestępcze. Tak znaczne zróżnicowanie wyników z pewnością wynika z niejednorodnych grup badawczych.

W trakcie opracowywania narzędzia PICTS Walters [20, 23], stosując różnego rodzaju metody analizy czyn-

nikowej, doszedł do następującego wniosku: myślenie przestępcze zawiera w sobie cztery główne czynniki lub osiem czynników. Zastosowana analiza czynnikowa z rotacją ukośną wykazała, iż struktura myślenia jest czteroczynnikowa. Odcięcie, indolencja poznawcza oraz brak ciągłości działania wchodzi w zakres czynnika określanego jako unikanie problemu (ang. problem avoidance). Drugi czynnik określony został jako wrogość interpersonalna (ang. interpersonal hostility). Uśmierzenie, roszczeniowość oraz hiper optymizm silnie koreluje z czynnikiem trzecim, czyli samopotwierdzeniem (ang. self-assertion/deception). Itemy tworzące skalę sentymentalności są istotnie statystycznie powiązane z czwartym czynnikiem określonym przez Waltersa [20, 23] jako zaprzeczanie szkodzie (ang. denial of harm). Przeprowadzona przez Egana [5] analiza czynnikowa na samym początku wyróżniła jedynie jeden czynnik odpowiedzialny za 58,8% całkowitej wariancji. Uzyskane w drodze analizy czynnikowej (z rotacją Varimax) wyniki badań Egana wskazują na dwie główne składowe myślenia przestępczego wyjaśniające 65,6% wariancji. Pierwszy czynnik obejmował indolencję poznawczą, odcięcie, brak ciągłości działania, uśmierzenie, sentymentalność i hiper optymizm. Zespół tych skal tworzy czynnik reprezentujący tzw. bezmyślność, nieodpowiedzialność, brak rozważań w myśleniu (ang. thoughtlessness) wobec znaczenia uczuć i postaw wobec działania przestępczego. Doniesienia badawcze tego autora wskazują ponadto na istotne korelacje pomiędzy tym typem myślenia a cechami osobowości, takimi jak wysoki neurotyzm, niska ugodowość oraz wysokie poszukiwanie doznań. Drugi czynnik (określany jako świadomy wybór, ang. wilful choice) utworzony jest z następujących skal: roszczeniowość, uśmierzenie, zorientowanie na siłę oraz sentymentalność. Czynnik ten reprezentuje aktywny proces usprawiedliwiania (racjonalizowania) zachowania przestępczego, który cechuje się, w przeciwieństwie do czynnika pierwszego, intencjonalnością. Jest on w istotny sposób powiązany z deficytem uwagi (por. Egan [5]). Jak podaje Walters [24], rezultaty analizy czynnikowej Egana i Waltersa wskazują na podobieństwo czynnika pierwszego, czyli braku rozważań myślenia, do czynnika unikanie problemu. Z kolei drugi czynnik Egana odpowiada treści czynnika trzeciego określonego przez Waltersa jako samopotwierdzenie.

Dwuczynnikowy model struktury myślenia przestępczego został potwierdzony w badaniach Palmer i Hollin [16] na grupie osób w wieku 18–21 lat. Autorzy ci zwrócili uwagę na podobieństwo czynnika pierwszego, charakteryzującego słabe umiejętności logicznego myślenia (rozumowania) oraz czynnika określanego przez Egana jako myślenie nielogiczne. Podobieństwo występowało również pomiędzy pozostałymi czynnikami odzwierciedlającymi tendencje usprawiedliwiania zachowań przestępczych.

¹ Walters [20, 23] wykorzystywał EFA, SEM, CFA; Egan i in. [5] posłużyli się analizą czynnikową głównych składowych; Palmer i in. [15, 16] zastosowali również analizę czynnikową głównych składowych (PCA).

Drugą grupę w projekcie badawczym Palmer i Hollin stanowiły osoby dorosłe. Respondenci z każdej z grupy odsiadali wyroki w zakładzie zamkniętym. Odmiennie rezultaty w zakresie struktury myślenia (ilości czynników) otrzymano z badań nad grupą przestępczą osób dorosłych. W ramach analizy czynnikowej wyodrębniono jeden czynnik. Podobne rezultaty uzyskał Bulten. W celu określenia struktury PICTS zastosował on analizę głównych składowych z rotacją Varimax. Otrzymał również dwa czynniki składowe. Jeden z nich odpowiedzialny był za 53,2% wariancji, drugi za 12,6%. Pierwszy czynnik tworzyły następujące skale: odcięcie, brak ciągłości działania, indolencja poznawcza, zorientowanie na siłę. Wartość ładunku w obrębie tego czynnika była wyższa niż 0,5. Drugi komponent stanowiły skale: rozszewność, zorientowanie na siłę, uśmierzenie, hiperoptymizm i sentymentalizm. Pierwszy metastył myślenia reprezentuje nieadekwatne strategie myślowe o charakterze procesu, sprzyjające zachowaniom przestępczym. Drugi czynnik oznacza myślenie ukierunkowane w znacznej mierze na proces usprawiedliwiania własnego zachowania. Uzyskane wyniki nie do końca mogą być podstawą określania struktury myślenia przestępczego ze względu na specyficzność grupy badawczej – stanowiły je osoby przebywające na oddziałach psychiatrycznych.

Porównując wszystkie modele analizy czynnikowej do uzyskanego w badaniach własnych, zauważa się znaczne zróżnicowanie pomiędzy nimi zarówno pod kątem liczby wyodrębnionych czynników, jak również pod względem skal tworzących poszczególne czynniki. Można mówić jedynie o podobieństwie struktury myślenia w zakresie liczby czynników tworzących. Najczęściej uzyskiwanym modelem była dwuczynnikowa struktura myślenia. Takie rezultaty analizy czynnikowej otrzymano w badaniach Egana [5], Palmer [15, 16] (dla grupy młodocianych przestępców), Bultena [3], Waltersa [24] oraz własnych.

Wyniki uzyskane przez autorki niniejszej pracy oraz pozostałych badaczy w znacznym stopniu różnią się między sobą. Przyczyn rozbieżności prawdopodobnie można upatrywać w odmienności grup badawczych. Po pierwsze, osobami badanymi w Polsce były osoby nieletnie, które nie przebywały w ośrodku zamkniętym. Jediną grupą, która w pewnym zakresie mogłaby być podobna do próby polskiej, była próba Palmer i Hollina, przy czym stanowiły ją osoby w przedziale wiekowym 18–21 lat (przedział wiekowy w próbie polskiej wynosił 13–17 lat) osadzone w zakładzie zamkniętym (nieletni w Polsce nie mieli orzeczonego środka wychowawczego w postaci umieszczenia w ośrodku poprawczym). Pozostałe grupy badawcze tworzyły osoby dorosłe, zarówno kobiety, jak i mężczyźni, odbywający karę pozbawienia wolności. Specyficzną próbę dobrał do badań Egan. Respondentami w jego badaniach stały się osoby skazane z objawami zaburzeń psychicznych, które przebywały w ośrodku Ar-

nold Lodge. Występujące różnice wieku i przebywania lub też nieprzebywania w zakładzie są prawdopodobnie podstawowymi przyczynami tak odmiennych rezultatów analiz czynnikowych. Po drugie, przyczyn różnic doszukiwać się można również w odmiennych profilach, właściwościach cech osobowych tych osób oraz dynamizmie kryminogenezy. Na przykład odmienności wynikać mogą z rodzaju agresji (reaktywnej, proaktywnej) aktywizującej działanie jednostki lub też właściwości temperamentalnych. Rozważania tego typu wymagają przeprowadzenia badań rozstrzygających zróżnicowanie struktury myślenia przestępczego w kategoriach właściwości osobowych i biografii.

Zasadniczym wnioskiem z wykonanych analiz czynnikowych jest następująca konkluzja: myślenie przestępcze jest konstruktem złożonym z dwóch podstawowych czynników. Zgodnie z postulatami Glenna D. Waltersa [24], pierwszy czynnik to reaktywne myślenie przestępcze oraz unikanie problemu, z kolei drugi czynnik to proaktywne myślenie przestępcze.

5. Podsumowanie

Zaprezentowany wycinek badań wskazuje na właściwości analizowanego konstruktów teoretycznych, obrazując strukturę myślenia przestępczego oraz specyfikę treściową poszczególnych stylów i metastyłów myślenia. Z uwagi na brak jakichkolwiek badań poświęconych tej problematyce w warunkach polskich, konieczne było odniesienie się do podobnych badań zagranicznych, które niestety również są nieliczne.

Znaczącym doniesieniem z badań własnych jest to, że style myślenia przestępczego można włączyć do prostszej (mniejszej), a co za tym idzie, bardziej przejrzystej struktury myślenia przestępczego. Potwierdziły to również badania Waltersa, Palmer, Egana i Bultena. Fakt uzyskania podobnych rezultatów dotyczących struktury myślenia przestępczego pod kątem ilości czynników skłonił do zamysłu, aby badania polskie dostosować do okoliczności badawczych, w jakich prowadzili wymienieni badacze. Przede wszystkim należałoby przeprowadzić je na grupie osób dorosłych. Odmiennosc treściowa czynników (porównując wszystkie prezentowane wyniki badań) wydaje się jednak znacząca dla dalszych kierunków badań. Być może specyfika myślenia przestępczego nieletnich ulega w dalszym rozwoju osobowym nieletnich przekształceniom, tworząc odmienne (przy zachowaniu pewnych podobieństw) wzory myślenia przestępczego, które obrazują rezultaty analizy czynnikowej otrzymane przez Egana i Bultena. Odnosząc się do jedynych analiz porównawczych dorosłych i młodych przestępców w zakresie myślenia przestępczego wykonanych przez Emme Palmer i in. [15, 16], można stwierdzić istnienie statystycznie istotnych różnic ($p = 0,001$). Osoby

dorośle różnią się od młodszych przestępców (18–21 lat) pod kątem nasilenia czterech stylów myślenia przestępczego. Przesłupcy starsi wiekiem osiągnają słabsze wyniki na skalach: odcięcie, hiper optymizm, indolencja poznawcza oraz brak ciągłości działania. Grupy te nie różnią się między sobą w zakresie roszczeniowości, uśmierzenia, zorientowania na siłę i sentymentalizmu. Dowodzi to, że osoby młodsze (czyli prawdopodobnie też nieletni) charakteryzują się bardziej kryminalnymi postawami i przekonaniem. Warto dodać, że style, w obrębie których te grupy wiekowe różnicują się, wskazują na znaczną niedojrzałość osób młodszych, która przejawia się brakiem poczucia konsekwencji i odpowiedzialności za własne zachowanie (wskazują na to cztery wymienione style myślenia przestępczego). Biorąc pod uwagę postulaty Farringtona [6] oraz Moffit [14], istnieje poważne zagrożenie, iż większość osób z grupy młodszych przestępców stanie się tzw. chronicznymi przestępcami. Potwierdzają to wyższe wyniki w poszczególnych skalach myślenia przestępczego w porównaniu z wynikami osób dorosłych. Z kolei, z racji okresu rozwojowego, w którym się znajdują, jednostki te są stałe i stabilne w swoim funkcjonowaniu. Nie są typowymi nastolatkami znajdującymi się na etapie dojrzewania moralnego, tylko osobami w wieku wczesnej dorosłości, czyli ich struktury poznawcze są już względnie stabilne i odporne na jakiegokolwiek zmiany. Wreszcie skutkiem umieszczenia osoby w ośrodku poprawczym może wystąpić zjawisko reaktancji, które osłabia lub też uniemożliwia jakąkolwiek zmianę u tego człowieka. Odwołując się do teorii Brehm [2], osoba, której odebrano swobodę działania w tego typu okolicznościach, zareaguje oporem psychicznym. Konsekwencją tego jest bezskuteczność oddziaływań sankcjami na zmianę postaw i przekonań tych osób. Ponadto istotnym krokiem badawczym byłoby określenie mechanizmu kształtującego system myślenia przestępczego, co pozwoliłoby poznać przyczyny formowania się myślenia przestępczego przy odwołaniu się do wielopłaszczyznowych zależności między wyróżnionymi stylami myślenia o charakterze przestępczym a przejawami negatywnego funkcjonowania środowiska rodzinnego – przede wszystkim psychospołecznego funkcjonowania opiekunów (rodziców) nieletnich, jak również między wybranymi cechami osobowościowymi nieletnich. Doniesienia z badań Egan i in. [5] oraz Bultena i in. [3] dowodzą istotnych zależności pomiędzy aktem przestępczym, stylem myślenia przestępczego i cechami osobowości (takimi jak neurotyzm, ugodowość, poszukiwanie doznań, a więc czynnikami osobowości z tzw. „wielkiej piątki”). Autorzy ci zwrócili również uwagę na rolę temperamentu w kształtowaniu się stylu myślenia. Samo stwierdzenie zależności między stylem myślenia a deficytami uwagi ukierunkowuje myśl na hipotetyczne interkorelacje stylu myślenia przestępczego z np. reaktywnością jako cechą temperamentu.

Podziękowania

Prowadzone badania finansowane były ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego; numer grantu 1866/B/H03/2009/37.